

Růst pocitu nejistoty a ztráta důvěry a solidarity

STAV: Rekordně nízká mezilidská důvěra, ovšem relativně stabilní důvěra v instituce

Mezinárodně uznávanou metrikou pro zachycení mezilidské důvěry ve společnosti je odpověď na jednoduchou otázku, zda si lidé myslí, že většině lidí se dá důvěřovat. Češi vždy patřili spíše ke skeptikům, nicméně dlouhodobě kolem 40 % uvádělo, že většině lidí lze spíše důvěřovat. V roce 2022 ale došlo k výraznému propadu mezilidské důvěry na hodnoty mezi 25 a 30 % (STEM). Naopak rekordně rozšířené se stalo přesvědčení, že společnost se vyvíjí nesprávným směrem.¹

Na pozadí toho může být do určité míry uklidňující, že převážně nedochází k poklesu důvěry v demokratické instituce a instituce státu.² Důvěra v soudy, policii, armádu, ale také důvěra v EU, NATO a také například obecní zastupitelstva a starosty je dlouhodobě celkem stabilní a neprochází dramatickými poklesy. Výjimkou je důvěra v média (tisk, televizi i rádio), která dlouhodobě a setrvale klesá. Stabilní důvěra v některé instituce sice neznamena, že by byla vysoká nebo že bychom neměli usilovat o její růst, ale při nejmenším neklesá.

Nacházíme se tak v situaci, kdy společenský řád jako celek je stabilní a společnosti tak velmi pravděpodobně v blízké době nehrozí zhroucení ani zvlášť dramatické turbulence. Lidé se ale více uzavírají. Také mohou přestávat mít pocit, že lidé z jiných skupin jsou součástí stejné komunity, v rámci které je třeba usilovat o hledání konsensu, a namísto toho mohou jiné skupiny ve společnosti považovat za nepřátelské nebo přinejmenším zmanipulované.

Tento problém není výjimečný pro Česko, ale představuje výzvu pro řadu zemí, a to s různou mírou okamžitého dopadu na společnost. Například na Slovensku došlo k výraznému propadu důvěry ve stát a vládnutí, který vyústil k extremizaci společnosti. V Německu krize důvěry nemá tak velké dopady, ale i tam sledujeme uzavírání se do soukromé sféry a posilování AfD jako antisystémového hnutí.

PŘÍČINY: Souběh krizí a rozbíhající se zkušenosti různých skupin

Stanovení příčin tak složitého jevu, jako je propad mezilidské důvěry, je obtížné a vždy zůstane do určité míry spekulativní. V datech STEM (Trendy 1993–2023) bylo možné propad pozorovat již během pandemie COVID-19, nicméně tehdy se mezilidská důvěra rychle vrátila na původní úroveň s odezněním nejhorší krize. Následně ale došlo k ještě mnohem hlubšímu propadu na pozadí války na Ukrajině.

Někteří sociologové se domnívají, že zkušenost s válkou naplno odhalila rozbíhavost životní zkušenosti různých sociálních skupin. Na tu již předtím upozornily sociologické studie „Rozdělení svobodou: Česká společnost po 30 letech“ a „Jedna společnost – různé světy“.³ V důsledku války ještě

---

¹ To si v roce 2022 a v první polovině roku 2023 myslelo kolem 55 % lidí, což je číslo srovnatelné jen s obdobím vyvrcholení dopadů globální ekonomické krize na Českou republiku mezi lety 2011 a 2013, která se navíc odehrála v souběhu s politickou krizí, jež vyústila v pád vlády a předčasné volby (STEM, Trendy 1993–2023).

² Zdroj: CVVM, Naše společnost, 1990 až září 2022).

³ Studie „Rozdělení svobodou: Česká společnost po 30 letech“ (Prokop, Tabery, Buchtík, Dvořák & Pilnáček, 2019) byla vydána Českým rozhlasem. Kromě samotné studie vyšlo na webu Českého rozhlasu několik článků, které s jejími závěry dále pracují. Studie „Jedna společnost – různé světy“ pak na problematiku rozdělení společnosti navázala kvalitativním šetřením a pokusila se detailně popsat odlišnost zkušenosti různých skupin.

více vyšlo najevo, že zatímco část české společnosti se za třicet let fungování demokratického státu transformovala v dobře zajištěnou stabilní střední třídu, která se i nadále přiklání k vizi západního směřování české společnosti, část společnosti se naopak od této vize odklonila. To se projevuje například podezřivým, byť zpravidla ne zásadně odmítavým postojem vůči Evropské unii nebo obecně nedůvěřivým přístupem k elitám (včetně médií) a relativizací oficiálního hodnotového směřování České republiky na mezinárodní úrovni. Zcela hmatatelně jsou pak rozpory vidět na odlišných postojích k tomu, kdo je viníkem války na Ukrajině, nebo v tom, do jaké míry jsou různé skupiny ochotny nést náklady pomoci ukrajinským uprchlíkům. Navícením těchto skutečností došlo k tomu, že v české společnosti se zpřítomnila absence společné vize nebo dokonce jen společného výkladu světa. To vyústilo v krizi mezilidské důvěry.

DŮSLEDKY: Rizika a potenciální dopady nízké mezilidské důvěry a celkové nejistoty

Společnost bez důvěry a sdílené vize je společností apatie a rezignace, a to v době, kdy si to nejméně můžeme dovolit. Naše společnost totiž stojí před řadou výzev, na které je potřeba reagovat, ať už jde o výzvy spojené s transformací ekonomiky na bezuhlíkovou nebo o příležitosti i hrozby umělé inteligence či problematiku stárnutí populace za již tak velkého strukturálního deficitu veřejných financí. Je zkrátka potřeba dělat velká rozhodnutí, což je obtížné, pokud si lidé nevěří, podezírají se z nekalých záměrů nebo z ideologické pomatenosti.

Nízká míra důvěry může ale také snižovat kvalitu života. Zasazuje příkop mezi generace, sociální skupiny i náhodná setkání dvou lidí na ulici. Namísto povzbuzení, pomoci či spolupráce tak hrozí, že se lidé budou v každodenním životě vyhýbat těm, kdo nejsou jako oni, čímž se již tak vysoká nedůvěra a nízká soudržnost může dostat do negativní spirály.

Hrozí také pokles solidarity lépe zajištěných s hůře zajištěnými. Dokud hlavní politické štěpení vycházelo z tradiční ekonomické levo-pravé dimenze, což byl příklad devadesátých a nultých let u nás, bylo pro část elit jednodušší hájit zájmy sociálně slabších s odkazem na solidaritu, odlišné životní příležitosti a další široce uznávané faktory. Nicméně ve chvíli, kdy mezi hůře a lépe zajištěnými vzniká významný hodnotový příkop, který vede až ke zpochybnování legitimacy jedné skupiny tou druhou, existuje riziko, že také motivace k boji za sociální solidaritu bude klesat. Nedostatečná míra solidarity pak v dlouhodobém výhledu může ohrozit i samotnou stabilitu společnosti.

V neposlední řadě, pokles důvěry vytváří podhoubí pro formování a sjednocení konspirativních proudů a celkově extremizaci (zatím úzké) části společnosti. To výrazně zvyšuje pravděpodobnost výskytu sice ojedinělých, ale významných excesů a politicky (v širokém slova smyslu) orientovaných trestných činů.

ŘEŠENÍ: Jak snižovat nejistotu a posilovat důvěru

Řešení výše popsaného problému není nasnadě. Rozdělení společnosti, její polarizaci či fragmentizaci se v posledních letech věnovala řada studií, nicméně jednoduchý recept na opětovné zvyšování důvěry a solidarity není zřejmý. Vycházíme z toho, že řešení by mělo směřovat k posilování schopnosti empatie vůči odlišným skupinám a mělo by podporovat rozšiřování mentální mapy lidí o tom, jaké životní zkušenosti mají různé skupiny v České republice. Řešení také například může otevřít otázku legitimacy odlišných názorů. Není zřejmé, zda by mělo řešení spíše usilovat o posilování konsensu či alespoň vzájemného porozumění v oblastech, které dnes společnost štěpí nejvíce (např. EU, práva stejnopohlavních párů, geopolitické směřování Česka, pomoc uprchlíkům z Ukrajiny či

spravedlivé zdanění⁴, nebo by spíše mělo hledat úplně nové otázky a témata, na kterých by bylo možné stavět sdílenou vizi pro českou společnost. Možná řešení mohou zvážit propojování lidí z různých skupin či přímo celých odlišných komunit, pozitivní žurnalistiku, která se zaměřuje i na to, co se ve společnosti daří, nebo třeba zprostředkování zkušenosti, jak mohou lidé promlouvat do politického procesu a jak mohou zažít, že jejich hlasu je dána váha.

---

⁴ Tato témata vychází jako nejvíce štěpící ve výzkumu analytického ústavu STEM pro českou pobočku Nadace Friedricha Eberta a Masarykovu demokratickou akademii, jehož výsledky byly prezentovány na webu Aktuálně.cz jako projekt Česko společně.